

znatih oblika. Autor zaključuje, da svi novci potječu iz prvih godina banove vlade, jer tu nije nađeno ništa od kasnijih vladara.

U članku »*Onomastička pitanja sa teritorija ilirskih Dalmata*« (VI, 33—48) D. Rendić-Miočević utvrđuje na temelju ličnih imena toga ilirskog plemena njegove granice, a u vezi s tim iznosi i zanimljive zaključke o njegovu društvenom i ekonomskom razvoju. Time se lijepo upotpunjuju sačuvani historijski podaci o Ilirima.

S. M. Traljić

ISTORISKO-PRAVNI ZBORNIK

II, 1950, sv. 3—4, organ Opšteg seminara za istoriju države i prava,
izdaje Pravni fakultet u Sarajevu

Ovaj je dvobroj rasporedio građu prema dosadašnjim rubrikama (v. prikaz g. I, H. Z. IV, 1951), otvorivši i novu rubriku »Referati i saopštenja«, koja sadržava autoreferate o doktorskim disertacijama i manja naučna saopćenja. Opširnije ćemo se osvrnuti samo na one priloge, koji su od većeg značaja ne samo za pravne historičare, nego za historičare uopće.

Na prvome mjestu objavljena je rasprava M. Bajića pod naslovom *Formalizam i prvi ugovori u rimskom pravu*. Autor želi objasniti postanak prvih ugovora i njihova formalizma u rimskom pravu ekonomsko-društvenom strukturom staroga Rima te iznosi hipotezu, da formalizam ugovora nije bio njihovo primarno svojstvo, kojim bi se zasnivala pravna obaveznost ugovora — kako se to većinom u nauci zastupa — nego da je forma »bila samo oruđe koje obezbeđuje dužnika od verovničkih zlo-upotreba« te služi zaštitu plebejaca protiv samovolje patricija. Budući da je ova radnja — nabačena tek u kratkoj skici od 12 strana — od užeg interesa samo za pravne historičare odnosno romaniste, ne možemo se ovdje upuštati u njezin opširniji prikaz i ocjenu. Primjećujemo tek toliko, da je autorova hipoteza dođuše vrlo originalna, ali se s njome ne možemo suglasiti, jer ona protuslovi shvaćanju rimskog eksploatatorskog prava kao volje i oruđa vladajuće klase za eksploataciju potlačenih. Problem je vrlo težak i u dosadašnjoj romanističkoj literaturi postoje o njemu mnoge hipoteze, ali suglasnost postoji opravdano barem u tome, da je formalizam i strogost prvih ugovora služila zaštitu interesa vladajuće eksploatatorske klase, dakle patricija, protiv ekonomski slabijih plebejaca odnosno dužnika, a ne obratno, kako to tvrdi autor, vjerujući nekim izrekama Tita Livija. Pa i u modernom pravu su za obvezanika najtegotnije i najstrože baš one obveze, koje su preuzete formalističkim i apstraktnim ugovorom (na pr. mjenica!). Ne može se vjerovati, da bi u starom rimskom pravu takve obveze služile zaštitu dužnika protiv vjerovnika.

V. Spaić opisuje *Zemljišnoknjižni sistem u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka*. Autor prikazuje historijski razvitak i funkcije turskih zemljišnih knjiga — deftera, s naročitim obzirom na Bosnu i Hercegovinu. Budući da se kod nas nisu sačuvali defteri bosansko-hercegovačkih sandžaka, služi se autor uglavnom analogijom podataka o organizaciji turske države i uprave uopće, ali se služi i prepisima dvaju još neobjavljenih deftera Crnogorskog sandžaka iz XVI. stoljeća.

Autorova radnja pruža dobru sliku zemljišnoknjižnih prilika odnosno razvitka tapijskog sistema u Bosni i Hercegovini. Budući da taj sistem ima dosta sličnosti s bizantskim katastarskim knjigama, autor ispravno primjećuje, da bi bilo potrebno posebno ispitati njihov međusobni odnos i utjecaje.

M. Đorđević piše opsežnu raspravu *O karakteru i političkom programu Đakove bune*. U prvom odsjeku radnje potanko opisuje pripreme i tok ovog jakog, ali kratkotrajnog ustanka iz kraja 1824 i početka 1825. Analizirajući rad topolskih skupština od 20. i 21. I. 1825, nalazi osnovni zahtjev i cilj bune u traženju narodnih prava i u uklanjanju starješina (knezova), koji su uzurpirali vlast od naroda. Autor usvaja Vukovu tvrdnju, da bumtovnici »nisu ustali da Miloša ubiju ili da ga zbage nego samo da ukinu zulum, osobito što im knezovi čine«.

U drugom dijelu radnje autor nastoji dati svoju ocjenu karaktera i političkog programa Đakove bune. U istovjetnosti ekonomskog programa leži »zajednička platforma seljačkih masa i seoske buržoazije«, koja se stavila na čelo pobunjenim narodnim masama. Bilo je to »frontalno udaranje po jednom društveno-ekonomskom sistemu«, u kojemu je vlast bila samovoljno korištena u cilju akumulacije trgovačkog kapitala putem pljačke i otimačine po Milošu i njegovim knezovima koji su držali monopol trgovine.

U završnim napomenama autor pokazuje značenje Đakove bune za izučavanje postanka srpske buržoaske države i njenih osobitosti u razdoblju 1816—1830.

Studija je svakako pozitivan prilog izučavanju stvaranja srpske buržoaske države. Autor se marljivo služi izvornom arhivskom građom, od koje je znatan dio za vrijeme I. svjetskog rata nestao. Želeći da izvuče što više zaključaka iz pojedinih detalja, autor je nadasve opširan u svom prikazu, premda ta opširnost i neka nepotrebna ponavljanja idu katkada i na uštrb preglednosti i reljefnosti samog izlaganja. Pohvalno je autorovo izbjegavanje šabloniziranja kod ocjene i prikaza specifičnosti razvoja u tom historijskom odsjeku.

O. Mandić u raspravi *Klasni karakter buržoaskih teorija o postanku zadruge daje pregled glavnih buržoaskih teorija i hipoteza o postanku zadruge* te ističe njihovo klasno porijeklo. Sve ove teorije i hipoteze podijelio je u dvije osnovne grupe: prva smatra zadrugu ostatkom prastarog slavenskog društvenog uređenja, a druga tvrdi, da je zadruga postala u vrijeme feudalizma pod posebnim uvjetima fiskalne i ekonomsko-političke naravi. Prva grupa sadržava opet nekoliko varijanata. Najstariju varijantu zastupaju Hube i Utješenić u smjeru historijske škole prava, prema kojoj zadruga odgovara narodnoj svijesti Slavena kao proizvod »narodnog karaktera i unutarnjih sila, koje djeluju u njemu«. U drugu varijantu stavlja autor Račkoga, koji svoja istraživanja temelji na listinama te brani hrvatsko nacionalno stanovište onog vremena, i Bogišića, koji hoće da se »pozitivno pravo uskladi sa potrebama seoskog stanovništva«. U ovu varijantu stavlja autor i Meitzena, kod kojeg se očitavaju već elementi rasizma i etnološka teorija kulturnih krugova. Treća varijanta ove grupe ne smatra porodično-imovinske zadruge specifičnim oblicima slavenskog društva, nego ustanovama koje su svojstvene mnogim narodima (Laveleye). Posebno se autor kritički osvrće na evolucionističko-organske teorije Radosavljevića i Dopscha i na idealistička stanovišta Kadleca, Bobčeva, Popovića i Kriškovića, a negativno ocjenjuje i hipotezu Zd. Vinskoga. Najzad prikazuje u svojoj grupi opširno najnovije radove E. Sicarda.

U drugoj osnovnoj grupi hipoteza, koje postanak južnoslavenske zadruge stavljaju u doba feudalizma, autor daje kritički osvrt na hipoteze Peiskera, Novakovića i Strohala.

Autor ukazuje na to, da se »bez razlike svim ovim teorijama i hipotezama glavni cilj sastoji u tome, da učvrste kapitalistički društveni poredak«. Svi ovi pisci zalazu se za održavanje zadruga i sprečavanje njihova raspadanja, jer »učvršćivanjem zadruga mislilo se da se spriječi porast proletarijata i onemogućí širenje klasne borbe na selu«. Kod mnogih autora izbija strah od pauperizacije i proletarizacije sela, strah od »destruktivnih utjecaja komunističkih i socijalističkih doktrina«, idealiziranje individualnog vlasništva i osporavanje »agrarnog komunizma«. kolektivizma i t. d. No čini nam se preoštro s metodološkog stanovišta stavljati u istu grupu naučne radove Račkog i Bogišića s Perićem i Meitzenom ili Strohalom s Peiskerom, kad je upravo Strohal napisao već i neke vrlo napredne misli (vidi str. 149 pri kraju). — Autor ispravno konstatira, da je nakon 1848 došlo u Hrvatskoj do raspadanja zadruga kao korelata prvobitne akumulacije kapitala putem protjerivanja seljaka s vlastelinske zemlje i zbog potreba za radnom snagom. No istodobno autor konstatira, da su buržoaski naučenjaci zagovarali učvršćivanje zadruga »da učvrste kapitalistički društveni poredak«. Možda bi se ovo prividno protuslovlje moglo objasniti nerazrešivom proturječnosti kapitalističkog sistema u našim specifičnim uslovima: prodirući kapitalizam rastače zadrugu i stvara najamnog radnika, no budući, da time stvara odmah i »svoga grobara«, želi zaustaviti taj proces umjetnim zakonskim propisima o učvršćenju zadruga. U stvari nastaje time nerazrešivi *circulus vitiosus*, te se raspad zadruga nije više mogao umjetnim putem zaustaviti.

U trećem poglavlju svoje radnje autor opširno polemizira s hipotezom Dinka Tomašića, čija je teorija imala služiti interesima hrvatskih buržoaskih rukovodilaca seljačkog pokreta.

H. Čemerlić prikazuje *Rad pretsjedništva ZAVNOBiH-a na organizaciji i izgradnji narodne vlasti u Bosni i Hercegovini (Grada za istoriju postanka i razvoja narodne vlasti u Bosni i Hercegovini)*. Autor prikazuje razvoj NOO-a, naročito u razdoblju od drugog do trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a (1. VII. 1944 — 26. IV. 1945). ZAVNOBiH postaje vrhovni organ državne vlasti od svog drugog zasjedanja (30. VI. i 1. VII. 1944) te donosi odluke o organizaciji Bosne i Hercegovine kao federalne države. Temeljnu organizaciju daje Odluka o konstituisanju ZAVNOBiH-a u najviše zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo federalne Bosne i Hercegovine i Odluka o ustrojstvu i radu narodnooslobodilačkih odbora i skupština u federalnoj Bosni i Hercegovini. Autor prikazuje i historijat narodnog sudstva, koje se iz sklopa NOO-a izdvojila na temelju Uputa od 17. X. 1944 za organizaciju i rad narodnih sudova, donesenih po Predsjedništvu ZAVNOBiH-a.

U rubrici »Prilozi« opisuje V. Bogićević. *Kako je u Bosni ukinuta rabota i uvedena trećina 1848 godine*. Autor, protivno Truhelki, dokazuje da eksploatacija kmetova u srednjovjekovnoj Bosni prije i poslije pada pod tursku vlast nije bila ništa manja ni blaža nego u susjednim zemljama. Zastupa mišljenje, da je u Bosni već od najstarijih vremena postojala i kmetvska rabota uz naturalnu, a kasnije i uz novčanu rentu. Radna renta je postojala i pod turskom upravom sve do u najnovije doba, kad se naročito pojačalo beglučenje. »Svuda gdje nije davana trećina bilo je uobičajeno beglučenje«. Tek 1848 je Porta naredila, da se beglučenje potpuno ukine. Autor potanko opisuje, kako je vezir Tahir-paša uspio za ukinuto beglučenje nametnuti kmetovima trećinu kao jedinstven oblik feudalnog podavanja, a to i ondje, gdje

se ona dotada nije davala, premda je Porta naredila samo ukidanje beglučenja. No i beglučenje se dalje proteglo sve do okupacije 1878. Autor daje koristan doprinos pitanju feudalnih odnosa i kmetovskih podavanja u Bosni, ali njegov rad pokazuje također, da to pitanje očekuje još svoju sistematsku i potpunu naučnu obradu.

U prilogu »Aptagi« *dubrovačkog prava* nastoji I. Puh an s pravne i lingvističke strane objasniti značenje i porijeklo toga termina u Dubrovačkom statutu i u kasnijem pravu. Za razliku od dosadašnjih istraživača, položio je težište na razliku između aptagi i aptagi de misericordia te je, uzimajući u obzir promjene u ekonomsko-društvenom razvoju, uspio dati vjerojatnu sliku toga razvoja od aptagi kao instituta procesnog prava u statutu iz 1272 do aptagi de misericordia kao kasnijeg instituta obligacionog prava. No autorovoj hipotezi, da aptagi potječu iz rimskoga prava i da znače »tačno utvrđenu sudsku formulu«, nedostaje dokaz u vrelima rimskoga prava. Stoga su još uvijek vjerojatnije dosadašnje hipoteze o porijeklu tog izraza iz grčkog jezika.

Pod naslovom *Neki slučajevi razvoda braka zabilježeni u sidžilu iz 1556/57 godine* analizira A. Silajdžić slučajeve razvoda braka po šerijatskom pravu, registrovane u tom najstarijem sačuvanom sidžilu sarajevskog kadije. Autor pokazuje, kako je kod razvoda po otkazu i po sporazumu razvod zapravo uvijek zavisio od slobodne volje muža, što posvjedočuje zavisnost i podčinjenost žene u patrijarhalnoj islamskoj porodici.

M. S. Filipović opisuje ustanovu »*Seoski ciganin*«, koja je postojala u arbanaskim selima Kosovsko-Metohijske oblasti. Radi se o službeniku sela, koji pomaže seoskom starješini, čuva seoske konje, bubnjem oglašava molitve u doba ramazana i slično, a od sela prima stan i podavanja u naturi. S obzirom na specifičnost ustanove autor postavlja problem njezina porijekla i samih tih Cigana.

U rubrici »Materijali i dokumenti« objavljuje B. Đurđev *Kanun-namu za bosanski, hercegovački i zornički sandžak iz 1539. godine*. Uz kritičke napomene o postanku zbirke, u kojoj je sačuvan prijepis te kanun-name (u prijevodu ju je već prije objavio Truhelka.) autor donosi tekst originala s kritičkim primjedbama i prijevod, kojim se u mnogočem ispravlja Truhelkin prijevod. Sadržaj kanun-name vrlo je važan i zanimljiv za ekonomske prilike Bosne u XVI. stoljeću.

H. Hadžibegić donosi kao *Prilog proučavanju nadležnosti sudova u turskom periodu* turski tekst i prijevod jednog carskog fermana iz 1756. kojim se zabranjuju nepravilnosti u pitanjima nadležnosti kadija, naiba i vojnih organa.

H. Kreševljaković i H. Kapidžić objavljuju *Sudsko-administrativnu podjelu Bosne i Hercegovine početkom XIX. stoljeća*. Na temelju izvještaja austrijskih konzula u Travniku iz 1811 i 1818 pisci utvrđuju podjelu bosanskog pašaluka u kadiluke i nahije, ispravljaajući i dopunjujući zanimljivim historijskim podacima izvještaje austrijskih konzula.

U rubrici »Referati i saopštenja« doneseni su autoreferati pri obrani dviju doktorskih disertacija na Pravnom fakultetu u Beogradu; D. Jankovića *O političkim strankama u Srbiji XIX. veka* i D. Stojčevića *Poreklo i funkcija testamenta calatis comitiis u rimskom pravu*. U istoj rubrici daje M. Vuković četiri saopštenja. U prvom od njih — *Prilog poznavanju historijskopravnog rada Pavla Rittera Vitezovića* — otkriva novi rukopis, vjerojatno treću redakciju Vitezovićeve Banologije, koju je, čini se, prisvojio i pod svojim imenom izdao B. A. Krčelić. U *Prilozima za pravnu historiju Vojne Krajine* opisuje sačuvani arhivski materijal iz Otočca o različitim pravnim poslovima iz početka i sredine XIX. stoljeća. Nadalje

upozoruje na rukopis »*Acta judiciaria*« grada Krapine iz godine 1798—1800 i na kraju opisuje manje poznati materijal iz *Arhiva senjsko-modruške biskupije u Senju*.

U rubrici »Kritika — Prikazi — Bibliografija« daje H. Čemerlić pregledni prikaz II. toma *Zbornika dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda* (izd. Vojno-ist. instituta J. A.), u kojem se prema biltenu Vrhovnog štaba NOV-e prikazuje formiranje naše armije i njezine borbe. — D. V. Dimitrijević daje prikaz članka M. Vivode o *Nastanku i razvoju Javnog tužništva u NR Sloveniji u toku Oslobodilačkog rata i Narodne revolucije* (Arhiv, br. 1, 1950) i prikaz knjige M. Šnuderla *Dokumenti o razvoju narodne vlasti u Sloveniji* (1949). M. Horvat prikazuje veliku bibliografiju rimskoga prava, *Collectio bibliographica operum ad ius Romanum pertinentium*, koju su počeli izdavati L. Caes i R. Henrion u Bruxellesu, a daje i prikaz 1. sv. *Revue internationale des droits de l'antiquité* (Bruxelles 1948). V. Spaić donosi kritički prikaz dviju rasprava iz 67. sv. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, germ. Abt.*, Weimar 1950, a V. Korošec prikazuje poslijeratno izdanje *Gajevih institucija* leidskog profesora dra M. Davida.

U cjelini uzeto, i ovaj dvobroj Zbornika odlikuje se aktuelnošću materijala, naročito materijala koji se odnosi na pravnu historiju Bosne i Hercegovine, a pored toga ispunjava i ostale zadatke iz svoga programa. Na taj način Istorisko-pravni Zbornik ispunjava prazninu pod vodstvom svojih agilnih redaktora, koja se prije toga osjećaja na području pravno-historijskih publikacija ove vrste.

U ovom dvobroju svedene su štamparske pogreške na minimum i one gotovo nigdje ne izopćavaju smisao; nedostaju tek résumé-i na stranim jezicima.

Marijan Horvat

ATTI E MEMORIE DELLA SOCIETÀ ISTRIANA DI ARCHEOLOGIA E STORIA PATRIA

Vol. I. della Nuova Seria (LIII della Raccolta), Venezia 1949.

Poslije 1848 talijanska buržoazija u Istri, naročito iz zapadnih gradova, počinje sa sve življim političkim djelovanjem, usmjerujući glavnu oštricu borbe protiv Austrije i ističući iredentističke zahtjeve za priključenje Istre Italiji. Te zahtjeve nastoji ona potkrijepiti »historijskim pravom« Italije na Istru, pa odatle onaj veliki interes iredentističkih krugova za historijsku nauku i njihovo nastojanje da je stave u službu političko-propagandnih ciljeva. Tada se centar talijanske historiografske aktivnosti na području istarske historije prenosi u zapadnoistarske gradove, uglavnom u Poreč, a historijsko obrazlaganje iredentističkog programa postaje joj glavni zadatak i obilježje sve do danas. Identificirajući, uporno i dosljedno, interese talijanske manjine, i to buržoaske, s interesima cijele Istre (goleme većine slavenskog pučanstva), Camillo De Franceschi piše, kako su historijske studije bile tada potrebne Istri, »da bude priznata i potvrđena u svojim pravima kao kći Rima, u svojim aspiracijama talijanske zemlje«.

HISTORIJSKI
ZBORNIK

GOD. V.

1952

BROJ 1—2

HISTORIJSKI ZBORNIK ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

Uređuje Redakcioni odbor: Oleg Mandić, Jakša Ravlić i Jaroslav Šidak (glavni i odgovorni urednik). Rukopisi i časopisi za razmjenu šalju se na adresu: Historijski seminar, Filozofski fakultet, Zagreb, Trg Maršala Tita 14.
Narudžbe za Historijski zbornik prima »Školska knjiga«, Zagreb, Ilica 28.

SADRŽAJ

	Strana
BOGO GRAFENAUER, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata	1— 56
LJUBO KARAMAN, O potrebi povezivanja rada arheologa, historičara umjetnosti i historičara u proučavanju ranosrednjovjekovnog perioda sjeverne Hrvatske	57— 62
NIKOLA ŽIC, O podrijetlu stanovništva u gradu Izoli u Istri	63— 70
VLADIMIR MOŠIN, Prepiska ruskog samozvanca Ivana Timoške Akundinova s Dubrovnikom g. 1648.	71— 84
PAVEL SUYER, »Posao Milošiansko-Gajanski« pred gradskim magistratom	85—101
JAROSLAV ŠIDAK, Ćiro Truhelka — njegov život i rad	103—110

OCJENE I PRIKAZI

Marijan Horvat, Oporuka priora Petra. (LJ. KARAMAN)	111—117
Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 283, 1951. (J. LUČIĆ)	117—121
Ferdo Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj. (J. ŠIDAK—B. SUČEVIĆ)	121—130
O nekim pitanjima društvenog uređenja Hrvatske u srednjem vijeku. (O. MANDIĆ)	131—138
Boško Desnica, Istorija kotarskih uskoka. (B. SUČEVIĆ)	138—145
Miscellanea I, izdanje Drž. arhiva u Zadru. (J. LUČIĆ)	145—148
Турски документи за македонската историја. (K. BASTAIĆ)	149—152
Р. И. ВИПНЕР, Возникновение христианской литературы. (O. MANDIĆ)	152—158

ČASOPISI

Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, N. S. II-VI. (S. M. TRALJIĆ)	159—165
Istorisko-pravni zbornik II, 3—4. (M. HORVAT)	165—169
Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, N. S. I, 1949. (B. STULLI)	169—176
Historische Zeitschrift, Bd. 171, 172, 1951. (M. GROSS)	176—182

(Nastavak na 3. strani omota)